

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Београд

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Београду, на седници одржаној 24. 9. 2026. године, именовало је Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације докторанда Николе Пантелића, под насловом *Ограничење политичке слободе и деловања Социјалистичке радничке партије Немачке у периоду 1878–1890*, у саставу:

1. проф. др Никола Самарџић,
2. проф. др Алексеј Тимофејев,
3. проф. др Михаел Антоловић,
4. др Миодраг Радојевић, научни сарадник.

Пошто се упознала са достављеном докторском дисертацијом Николе Пантелића, Комисија Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду подноси следећи

РЕФЕРАТ

1. Основни подаци о кандидату

Никола Пантелић рођен је 10. новембра 1982. године у Београду. Правни факултет Универзитета у Београду завршио је 2007, специјалистичке студије привредног права 2009, а мастер академске студије из националне правне историје 2012. године.

Докторске академске студије историје уписао је 2022. године на Филозофском факултету Универзитета у Београду. Предлог теме докторске дисертације одбранио је 14. октобра 2024. године пред комисијом коју су чинили проф. др Милан Ристовић, проф. др Никола Самарџић и доц. др Миодраг Радојевић. Ментор дисертације је проф. др Харис Дајч.

Професионалну каријеру започео је 2007. године као тужилачки приправник, а потом је радио као тужилачки и виши тужилачки сарадник. За заменика јавног тужиоца изабран је 2014. године. Од 2022. године обављао је јавнотужилачку функцију у Вишем јавном тужилаштву у Београду, а од 2025. године вршилац је функције главног јавног тужиоца у Вишем јавном тужилаштву у Панчеву.

Кандидат се бави научним и стручним радом у областима правне историје, кривичног права, судске праксе и политичких слобода. Био је асистент на предмету Уставно право на Правном факултету Универзитета Унион у Београду и истраживач на међународном пројекту Horizon 2020 POPREBEL, у оквиру којег се бавио популизмом политичких странака у Југославији и Србији. Аутор је и коаутор више монографија, приручника, збирки судске праксе и научних радова.

Монографије, приручници и збирке судске праксе:

1. Никола Пантелић, *Хајдучија у Србији: 1804–1860*, Београд, Утопиа, 2013.
2. Никола Пантелић, *Судска пракса кривичноправне материје*, књ. 1–4: 2016–2018; 2018–2020; 2020–2023; 2022–2026, Београд, Службени гласник.
3. Никола Пантелић, *Хајдучија у Србији: правни аспекти и казнена политика против хајдучије од Првог српског устанка до Другог светског рата*, Београд, Службени гласник, 2019.
4. Иван Дузлевски, Никола Пантелић, *Приручник за кривични поступак: судска пракса, објашњења, образци, примери и шема кривичног поступка: са више од 530 судских одлука и интерактивном шемом поступка и образцима на CD-у*, Београд, Службени гласник, 2020; друго измењено и допуњено издање, 2023.
5. Весна Адамовић Скадрић, Мирјана Борота Ристић, Никола Пантелић, Александар Даничић, *Судска пракса прекршајног права, књ. 1*, Службени гласник, 2025.
6. Никола Пантелић, *Избор судске праксе из општег и посебног дела Кривичног законика 1952–2022: 200+ значајних одлука материјалног кривичног права*, Београд, Легислатива, 2026.

Научни и стручни радови:

1. Весна Адамовић, Никола Пантелић, „Аутономија личности и инструменти милитантне демократије“, *Правни живот*, год. 64, књ. 578, бр. 12, 2015, стр. 349–365.
2. Никола Пантелић, „Правно-политички домети забране политичких странака у Немачкој“, *Страни правни живот*, бр. 3, 2015, стр. 167–184.
3. Никола Пантелић, „State Repression Against the Jataks of the Hajduks in the First Half of the 19th Century“, *Acta Historiae Medicinae, Stomatologiae, Pharmaciae, Medicinae Veterinariae*, год. 41, бр. 1–2, 2022, стр. 36–47.
4. Харис Дајч, Никола Пантелић, „The Banning of Political Parties in Israel 1948–2019“, *Токови историје*, бр. 3, 2025, стр. 285–318, DOI: 10.31212/tokovi.2025.3.daj.285-318.
5. Харис Дајч, Никола Пантелић, „Serbian Radical Party: Populist and Inconsistent Policy and Ideology Applied in Law on Public Information and Law on University in 1998“, *Limes plus*, бр. 3, 2019.
6. Никола Пантелић, „Правни и друштвени аспекти кривичног дела насиље у породици у Републици Србији“, *Свеске за јавно право*, бр. 23, 2016.
7. Никола Пантелић, „Забрана политичких странака у Турској: будућност турског секуларизма“, *Правни живот*, год. 66, књ. 602, бр. 12, 2017, стр. 719–736.
8. Никола Пантелић, „Систем алтернативних кривичних санкција у Републици Србији“, *Свеске за јавно право*, бр. 27, 2017.
9. Никола Пантелић, „Демократско обликовање политичке воље грађана Србије“, *FBIM Transactions*, vol. 6, бр. 2, 2018, стр. 107–116.
10. Никола Пантелић, Снежана Малешкић, „Пет месеци примене Закона о спречавању насиља у породици у Републици Србији: са посебним освртом на Београд“, *Правни живот*, год. 67, књ. 608, бр. 10, 2018, стр. 87–113.
11. Никола Пантелић, „Жалбени основи Законика о кривичном поступку Републике Србије“, *Правни живот*, год. 68, књ. 616, бр. 10, 2019, стр. 5–33.

12. Иван Дузлевски, Никола Пантелић, „Предлог за практичну примену једне ‘празне норме’ и третман имовинскоправног захтева оштећеног у пракси“, у: *Оштећено лице и кривичноправни инструменти заштите*, 2020, стр. 488–506.
13. Никола Пантелић, „Слобода као мисао и циљ владавине права“, у: *Унификација права и правна сигурност: зборник радова 33. сусрета Копаоничке школе природног права – Слободан Перовић*, том 3, 2020, стр. 487–506.
14. Никола Пантелић, Миодраг Радојевић, „(Зло)употреба мера милитантне демократије: лојалност државних службеника и ограничење политичког удруживања“, у: *Примена права и правна сигурност: зборник радова 34. сусрета Копаоничке школе природног права*, том 3, 2021.
15. Никола Пантелић, „Жалба на пресуду у светлу практичних аспеката апсолутно и релативно битних повреда кривичног поступка“, *Избор судске праксе*, год. 33, бр. 7–8, 2025, стр. 22–24.
16. Никола Пантелић, „Жалба на пресуду у светлу практичних аспеката апсолутно и релативно битних повреда кривичног поступка: II део“, *Избор судске праксе*, год. 33, бр. 9–10, 2025, стр. 22–27.
17. Никола Пантелић, „Елементи бића кривичног дела убиство из члана 113. КЗ“, *Избор судске праксе*, год. 34, бр. 4, 2026, стр. 19–21.

Међу наведеним радовима, са предметом докторске дисертације најнепосредније су повезани радови о забрани политичких странака у Турској, Немачкој и Израелу, као и рад о инструментима милитантне демократије и ограничењу политичког удруживања. Наведени радови показују континуитет кандидатовог интересовања за правне и историјске механизме ограничења политичког организовања и за однос између заштите државног поретка и политичких слобода.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет докторске дисертације је ограничење политичке слободе и деловања Социјалистичке радничке партије Немачке од 1878. до 1890. године. Уједињење две радничке странке 1875. године и брз раст изборног утицаја социјалдемократа учинили су однос државе према овом покрету једним од најважнијих друштвених и политичких питања у Немачком царству. Бизмарк је јачање социјалдемократије посматрао као претњу монархији и искористио је политичку кризу насталу после атентата на цара Вилхелма I да обезбеди парламентарну подршку за доношење посебног закона против социјалиста. Истраживање обухвата правне, управне, полицијске и кривичноправне мере примењиване против социјалдемократског покрета и припада политичкој, друштвеној и правној историји Немачког царства.

Кандидат је Закон против социјалиста посматрао у оквиру друштвених и економских промена које су захватиле Немачку у другој половини XIX века. Индустријализација и убрзана урбанизација довеле су до повећања броја радника и њиховог све снажнијег политичког организовања. Закон је анализиран као једна од мера које је Бизмаркова влада користила у сузбијању социјалдемократског покрета.

Основни циљ дисертације јесте да се утврди друштвени карактер и нормативна природа система мера примењиваних против Социјалистичке радничке партије Немачке и социјалдемократског покрета, као и посебност Закона против социјалиста и његов однос према раније примењиваним облицима државне принуде. У том оквиру разматрају се формална законитост овог прописа, начин његове примене и легитимност државне политике према социјалдемократима. Посебна пажња посвећена је питању да ли су државни органи остајали у границама законских овлашћења и да ли је обим ограничења одговарао опасности коју је социјалдемократски покрет стварно представљао за државни поредак и јавни мир. Испитују се и практични думети Закона, односно његов утицај на организационо, изборно и парламентарно деловање социјалдемократата.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Социјалдемократски покрет, у својим програмима и практичном политичком деловању, није заговарао насилно освајање власти. Напротив, првенствено се ослањао на изборе, парламентарни рад, штампу и организовање радника. Премда је странка тежила темељној промени постојећег државног и друштвеног уређења, истражени извори не показују да је припремала насилни преврат. Власт, међутим, опасност није првенствено видела у могућности таквог преврата. За њу је било много важније то што је социјалдемократија окупљала све већи део радништва, добијала све већу подршку на изборима и отворено доводила у питање монархију и постојеће друштвене односе.

Већина мера примењиваних против социјалдемократског покрета после 1878. године постојала је, у различитим облицима, и пре доношења Закона против социјалиста. Забране удружења, штампе и јавних скупова, као и претреси, хапшења, кривични поступци и полицијски надзор, већ су били коришћени против радничких организација. Посебност Закона није се огледала у стварању потпуно новог система репресије, већ у обједињавању, интензивирању и систематском усмеравању постојећих мера према једном политичком покрету.

Приликом примене ових мера државни органи нису увек остајали у границама својих овлашћења. Широка формулација Закона остављала им је знатан простор за процену политичких циљева, средстава и могућих последица деловања социјалдемократата. Процена *опасности*, као основа за примену репресивних мера, извођена је из идеолошког опредељења, политичке припадности, личних веза или ранијег живота појединца. Утврђени су и случајеви у којима су мере примењене без одговарајућег правног основа. Због тога се легалитет Закона, законитост појединачних мера и легитимност политике према социјалдемократском покрету не могу поистоветити.

Закон против социјалиста донет је као посебан и привремени закон, са роком важења од две године. Његовим продужавањем 1880, 1884, 1886. и 1888. године обесмишљен је првобитно предвиђени привремени карактер. Овај пропис је задржао својство *lex specialis*, али је престао да буде стварно привремена мера и прерастао је у дуготрајни инструмент државне политике према социјалдемократском покрету.

Закони о здравственом осигурању, осигурању за случај несреће, као и инвалидском и старосном осигурању, побољшали су положај једног дела радништва. Бизмарк, међутим, од њих није очекивао само социјалне резултате. Сматрао је да ће материјално сигурнији радници бити више везани за државу и мање окренути социјалдемократији. Показало се да та очекивања нису била оправдана. Подршка покрету није зависила само од материјалног положаја радника. Она је почивала и на њиховим захтевима за политичким представљањем, слободом удруживања и већим утицајем на услове рада.

Проглашење такозваног мањег опсадног стања и протеривање социјалдемократских активиста спадали су међу најтеже мере. Оне нису погађале само политички положај протераних лица, већ и њихов породични и економски живот. Међутим, ове мере нису дале резултате које су власти очекивале. Протеривања су допринела повезивању социјалдемократата, организовању помоћи прогоњеним члановима и јачању солидарности унутар покрета.

Закон против социјалиста знатно је отежао организовано деловање странке, али није постигао основни политички циљ — да је ослаби. Странка није била формално забрањена. Њени кандидати учествовали су на изборима, а изабрани посланици деловали су у Рајхстагу. Социјалдемократски покрет прилагодио се условима забране, сачувао политичко присуство и наставио изборни раст. Тиме је потврђена хипотеза о ограниченим дometима државне политике која је настојала да растући политички покрет сузбије правним, управним и полицијским средствима.

4. Опис садржаја дисертације

Дисертација има 129 страна, укључујући научни апарат и списак извора и литературе. Поред увода и закључка, састоји се од шест тематских поглавља. У њима се прати развој немачког радничког покрета, доношење и примена Закона против социјалиста, али и последице политике вођене према социјалдемократатама.

У уводу су одређени предмет, циљеви и временски и просторни оквир истраживања, а представљени су методолошки приступ, основне хипотезе, извори, литература и досадашња истраживања. Посебно су образложени разлози за истовремено испитивање нормативног оквира, праксе државних органа и друштвених последица мера примењиваних против социјалдемократског покрета.

Друго поглавље обухвата настанак, појам и улогу политичких странака, као и различите облике ограничења слободе политичког удруживања. На тај начин Закон против социјалиста смештен је у шири историјски контекст државних мера којима је ограничавано деловање политичких организација. Изложена су различита схватања политичке странке и њеног места у савременој држави, а затим и основне поделе странака према броју чланова, циљевима и друштвеним интересима које заступају. Посебно је објашњен настанак масовних странака, повезан са ширењем права гласа, развојем парламентаризма и укључивањем радништва у политички живот.

Развој немачког радничког покрета обрађен је у трећем поглављу. Приказани су друштвени, економски и политички услови у којима су настали Опште немачко радничко удружење и Социјалдемократска радничка партија. Њихове идеолошке и организационе разлике прате се до уједињења у Готи 1875. године. Обрађени су и процес уједињења, оснивање нове странке, њено изборно и парламентарно деловање и постепено заостравање односа са властима. Праћење овог развоја важно је јер показује како је уједињењем радничких организација настала странка чији су раст чланства и изборног утицаја утицали на заостравање односа са властима и коначно, на доношење Закона против социјалиста.

Четврто поглавље усредсређено је на политичку ескалацију током 1878. године и доношење Закона против социјалиста. Социјално питање и јачање утицаја социјалдемократије све чешће су представљани као опасност по државу и јавни поредак. Први атентат на цара Вилхелма I Бизмаркова влада је искористила да предложи посебан закон против социјалиста, мада повезаност странке са извршиоцем није била утврђена. Рајхстаг је тај предлог одбио. Ситуација се, међутим, променила после другог атентата. Парламент је распуштен, а на изборима је створена већина спремна да подржи ограничење деловања социјалдемократа. Поглавље зато не прати само доношење Закона већ и начин на који су атентати и страх од социјалистичке опасности искоришћени за промену односа политичких снага у Рајхстагу.

У петом поглављу анализирани су садржина Закона и механизам његове примене. Државни органи добили су широка и дискрециона овлашћења да забрањују удружења, штампу и јавне скупове. Посебно је испитан правни положај странке, чије су организације сузбијане, док је њено изборно и парламентарно деловање остало могуће. Проучени су начини њеног прилагођавања таквим условима, као и узастопна продужења важења Закона.

Шесто, најобимније, поглавље посвећено је мерама против социјалдемократског покрета. Анализа обухвата ранији правни оквир, цензуру и забрану штампања странаčkih часописа и новина, забрану удружења, хапшења и судске поступке. Размотрени су и полицијски надзор и тајно прикупљање података посредством полицијских агената убачених у социјалдемократске организације. Посебна пажња посвећена је тзв. мањем опсадном стању и протеривањима, али и Бизмарковом социјалном законодавству и облицима друштвеног притиска. Мере су биле усмерене како према најистакнутијим странаčким вођама, посланицима, новинарима и агитаторима, тако и према локалним активистима, члановима удружења и радницима који су растурали или поседовали забрањену штампу. Последице нису биле само политичке. Погађале су запослење, место становања, породични живот и материјални положај ових лица.

Последње поглавље бави се престанком важења Закона 1890. године и последицама његове дванаестогодишње примене. У средишту овог поглавља налазе се прилагођавање социјалдемократа условима ограничења, очување њиховог присуства у политичком животу и раст изборне подршке. Број гласова повећан је са око 312.000 на изборима 1881. на приближно 1.427.000 гласова 1890. године, што показује да репресија није остварила основни политички циљ — слабљење социјалдемократског покрета. Посебно је приказан неуспех покушаја Бизмарка да Закон не само продужи већ и поштри. Владин предлог је у јануару 1890. године одбијен у Рајхстагу, чиме је практично одлучено да посебан правни

режим буде окончан. Размотрене су и везе социјалдемократа са емигрантским и радничким круговима у иностранству, преко којих су обезбеђивани штампа, новац и помоћ прогоњеним члановима и њиховим породицама.

У закључку су сумирани најважнији налази истраживања и изложена оцена постављених хипотеза. Кандидат је утврдио да Закон против социјалиста није створио потпуно нов систем репресије, већ је раније коришћене мере објединио, проширио и усмерио према социјалдемократском покрету. Његова примена тешко је погодила организације, активисте и њихове породице, али није остварила основни политички циљ. Социјалдемократе су се прилагодили ограничењима, задржале изборно и парламентарно присуство и до 1890. знатно повећале број присталица. Престанком важења Закона није окончана примена других правних и управних мера против покрета. На тој основи раздвојене су формална законитост Закона, законитост појединачних поступака и легитимност државне политике према социјалдемократима.

5. Научни допринос докторске дисертације

Дисертација представља прво целовито истраживање Закона против социјалиста и мера примењиваних према немачком социјалдемократском покрету од 1878. до 1890. године у српској историографији и историографијама других земаља насталих на простору некадашње Југославије.

Поред необјављене архивске грађе, нормативних извора, стенографских извештаја, периодике, објављене изворне грађе и мемоарских дела, коришћена је обимна научна литература, претежно на немачком, енглеском, српском и хрватском језику. Она обухвата радове из политичке, правне и друштвене историје Немачког царства, историје немачке социјалдемократије, уставног и политичког права, као и теорије демократије и политичких странака.

Научни допринос дисертације огледа се у утврђивању континуитета између ранијих облика државне принуде и система примењиваног после 1878. године. Закон против социјалиста јесте представљао *lex specialis*, али већина мера које је предвиђао, па ни основни приступ власти према радничком покрету, нису били нови. Тиме је прецизније одређено место овог прописа у развоју државне политике према немачком радничком покрету.

Посебан допринос рада представља истовремено сагледавање нормативног оквира, праксе надлежних органа и политичког оправдања предузиманих мера. Показано је да постојање прописа није само по себи значило да је свака конкретна интервенција остајала у његовим границама, нити да је целокупна политика била оправдана, односно да су мере биле делотворне.

6. Закључак

На основу свега изложеног, Комисија закључује да докторска дисертација Николе Пантелића *Ограничење политичке слободе и деловања Социјалистичке радничке партије Немачке у периоду 1878–1890* представља оригиналан и самосталан научни рад, израђен у

складу са прихваћеном пријавом теме и правилима научноистраживачког рада. Кандидат је успешно обрадио постављени предмет истраживања, проверио основне хипотезе и остварио предвиђене истраживачке циљеве.

Комисија предлаже Наставно-научном већу Филозофског факултета Универзитета у Београду да прихвати овај позитиван реферат и одобри јавну одбрану докторске дисертације Николе Пантелића.

У Београду, 2. октобар 2026. године.

Чланови комисије:

проф. др Никола Самарџић,
редовни професор
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

проф. др Алексеј Тимофејев,
ванредни професор
Универзитет у Београду, Филозофски факултет

проф. др Михаел Антоловић,
редовни професор
Универзитет у Новом Саду, Педагошки факултет у Сомбору

др Мијодраг Радојевић,
научни сарадник
Институт политичких студија у Београду